

Рыбчонак С.А.
ВЫКАРЫСТАННЕ ПАМЯННІКАЎ (СІНОДЗІКАЎ)
У ГЕНЕАЛАГІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯХ ПА ГІСТОРЫІ ВКЛ:
ІНФАРМАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ І ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ЗВЕСТАК

Сінодзік у царкоўным праве мае два значэння: 1) назва асобнай царкоўнай службы, якая ўзнікла ў Візантыі ў памяць перамогі над іконаборцамі (843) і ў час якой славілі прыхільнікаў праваслаўнай царквы і пракліналі яе ворагаў, 2) назва спісаў памерлых, пададзеных у царкву для памінання. На землях былой Кіеўскай Русі сінодзік як асобная царкоўная служба з'явіўся ў канцы XIV ст. і атрымаў назву “чын праваслаўя”. У другім значэнні сінодзікі ўзніклі напачатку ў выглядзе адзінкавых памінальных запісаў, часта на ўкладах (дараваннях) царкве. Вядомы, напрыклад, памінальны запіс на Друцкім Евангеллі, якое датуець 2-й паловай XIV ст. З канца XV ст. такія запісы зводзяць у асобныя кнігі, якія называюць таксама памяннікі ці суботнікі. Вылучаюць сінодзікі манастырскія, царкоўныя, радавыя і г.д.

Памяннікі даўно вядомы гісторыкам ВКЛ. Яшчэ ў XIX ст. былі публікаваны тэксты памяннікоў Супрасльскага (1870) [1] і Кіева-Пячэрскай лаўры (1892) [2], а П. Гільтэбрандтам зроблена апісанне Жыровіцкага і Вялікарыцкага памяннікаў (1871) [3]. Але ў генеалогіі ўказаныя крыніцы сталі выкарыстоўваць актыўна зусім нядаўна [4; 5; 6]. Гэта дазволіла расійскаму даследчыку А. Кузьміну заявіць: *“Этот наиболее авторитетный источник о происхождении князей Друцких, как правило, совершенно напрасно игнорируется исследователями. Предпочтение ими отдается поздним генеалогическим штудиям XIX в. Охотно без тщательной проверки по источникам используются устаревшие труды П.В. Долгорукова, М.Д. Хмырова, П.Н. Петрова и др., некритично опиравшихся в своей работе на информацию поздних польских гербовников или на авторитет мнения польского генеалoga Ю. Вольфа, который также грешил использованием без проверки указанных выше справочников”* [5, с. 54].

Указанае сцверджанне тычыцца генеалогіі менавіта кн. Друцкіх, але вельмі сімптаматычнае. Што тычыцца Ю. Вольфа, які, на нашу думку, быў проста выдаўцай прац графа Канстанціна Ажароўскага [7], то пры жыцці графа былі друкаваны толькі Супрасльскі памяннік і апісанні П. Гільтэбрандта. К. Ажароўскі на іх нідзе не спасылаецца, негледзячы на тое, што пра публікацыю крыніц безумоўна ведаў. Пэўна, таму што ён спрабаваў заснаваць вынікі сваіх доследаў на дакументальных крыніцах, якія лічыў больш верагоднымі, хаця браў на ўвагу і радаслоўныя справы (зразумела, менш крытычныя). Да такога меркавання мы прыйшлі, даследуючы радавод Валовічаў, у т.л. і рукапісныя матэрыялы К. Ажароўскага па іх генеалогіі. І ў іх няма спасылак на патрэбныя памяннікі, аб чым далей скажам.

Памянніка Кіеўска-Пячэрскай лаўры К. Ажароўскі, мяркуем, не бачыў. Сінодзік быў друкаваны ў 1892, калі граф ужо цяжка хварэў (памёр у лютым 1893) і нават, калі бачыў публікацыю, то рукапіс “Князі літоўска-рускія” ўжо не перарабляў, бо мусіў бы спаслацца і пераглядзець радавод князёў Друцкіх, якому прысвяціў многа ўвагі. У цэлым працы К. Ажароўскага, выдадзеныя Ю. Вольфам, трэба лічыць добрымі даследваннямі, негледзячы на тое, што ў іх, зразумела, сустракаюцца і памылкі, і недакладнасці.

У памянніку Кіева-Пячэрскай лаўры ёсць важны запіс, які тычыцца радавода кн. Друцкіх. Вось яго тэкст: “Род князя Димитрия Ивановича Путятича, воеводы киевскаго ... князя Данила Дрюцкого, князя Михаила, князя Михаила, князя Димитрия, князя Симеона, князя Иоанна...” [2, с. 31]. Праблема аднак была ў тым, што першыя пакаленні радавода кн. Друцкіх не пацвярджаліся дакументальнымі крыніцамі, таму на конт іх этнічнага паходжання ў ВКЛ у гістарыяграфіі было выказана як мінімум дзве версіі. Адны даследчыкі (М. Карамзін, Ю. Вольф, В. Насевіч і інш.) лічылі іх адгалінаваннем Полацкіх Рурыкавічаў, іншыя (М. Гумоўскі, Ю. Пузына, С.-М. Кучынскі, Н. Якавенка) – паходзячымі ад князёў літоўскіх з лініі Альгердавічаў. Нядаўна пытанне зноў стала актуальным, дзякуючы працам В. Вароніна і А. Кузьміна. А. Кузьмін, між іншым, адзначыў (яшчэ у 2007), што: “При этом сторонниками литовской версии происхождения князей Друцких данные помянника Д.И. Путятича-Дрюцкого либо полностью игнорировались, либо, очевидно, они просто не знали о его существовании” [5, с. 57].

Трэба адзначыць, што яшчэ ў 2002 В. Варонін паспрабаваў уключыць гэтую крыніцу ў радавод Друцкіх. Выснова ў яго атрымалася вельмі нечаканая. Адна лінія Друцкіх (старэйшая) – сапраўды полацкія Рурыкавічы, і яны ў гісторыі ВКЛ практычна не задзейнічаны, другая (малодшая) лінія паходзіць насамрэч ад Альгердавічаў, яна ў княжылася ў Друцку, дзякуючы шлюбу, і мела развіццё і уплыў у ВКЛ. Таму В. Варонін адзначыў у памянніку своеасаблівы збой: “*нераемнасць старой княскай дынастыі і нашчадкаў Дзмітрыя Альгердавіча, якія замацаваліся ў Друцку пазней, увасобіла жанчына*” [4, с. 23, 28–29]. Працу А. Кузьміна сёння падрабязна не разглядаем. Гэты даследчык паклаў звесткі з указанага памянніка ў аснову лініі Друцкіх і практычна пераглядзеў іх радавод. Урэшце рэшт лінія, паказаная ў памянніку, супала з радаводам кн. Друцкіх, адноўленым А. Кузьміным [5, с. 64–66].

Як бачым, змест адной крыніцы прывёў розных даследчыкаў да зусім супрацьлеглых вынікаў. Гэта толькі дадатковае сведчанне складнасці ўказанай гістарычнай крыніцы. Мяркуем, справа не ў самой крыніцы, а ў нашым разуменні яе. Не прэтэндуючы на поўнае асвятленне пытання, паспрабуем уважліва паглядзець на памяннікі. Нас цікавяць два аспекты: верагоднасць звестак у крыніцы і асаблівасці іх інтэрпрэтацыі.

Звычайна ў памянніках падаецца пералік асоб пэўнага роду, але ступень радства ці сваяцтва не пазначана. Лічыцца, што павінна быць зафіксавана зыходзячая прамая лінія па мячы (мужчынская) – ад родапачынальніка да патомка, які зрабіў запіс. Аднак генеалагічная расшыфроўка заяўленых у крыніцы звестак часта праблематычна.

Займаючыся радаводам Валовічаў, намі адшукана пра гэты род дзве згадкі ў памянніках. Адна змешчана ў Супрасльскім памянніку, другая – ў Жыровіцкім. Радавод Валовічаў, складзены намі, будзе неўзабаве друкаваны, а што тычыцца памяннікоў, то ўжо сёння скажам. Найперш адзначым розніцу ўпамінаванняў. Супрасльскі памяннік быў друкаваны. Паводле публікатара (Андрэй Дзем’яновіч) памяннік быў даведзены да 1630. Па нашаму меркаванню копія перапісана не раней 1643 (год смерці Яраша Валовіча). Гэта яшчэ не значыць, што дата копіі ўстаноўлена дакладна. Жыровіцкі памяннік захаваны ў копіі XVIII ст., датаваны 1763. Ён не быў друкаваны, але яго

падрабязнае апісанне даў П. Гільтэбрандт, прычым месцамі з уласнымі і даволі дакладнымі каментарыямі [3, с. 51–53].

Згадка з Супрасльскага памянніка тычыцца рода Івана Іванавіча Валовіча. Напачатку тэкст крыніцы: *“Родъ пана Григоріа Воловича Городничаго городенского. Помяни Господи души усопшихъ рабъ своихъ. Тимофея. Феодора. Инокы Феклы. Григоріа. Марины Руфы. Луку. Иоана конюшаго Троцького и жену его Пелагію. Павла. Марины. Ермолаа. Андрея. (бискупъ Виленскій). Андрея”* [1, с. 456].

Зусім нядаўна запіс паспрабавала расшыфраваць беларуская даследчыца Н. Сліж. Спроба, на нашу думку, аказалася не зусім удалай. Н. Сліж дакладна напісала: *“...У памянніку Супрасльскага манастыра ўнесены род Грынькі Ходкавіча. Пра яго напісана як Грыгорый Валовіч, гарадзенскі гараднічы. Згадваліся Цімафей, Фядора, манашка Фекла, Грыгорый, Марына, Руфа, Лука, Іаан, Пелагея, Павел, Марына, Ермалай, Андрэй, Астафей (віленскі біскуп, пам. у 1629), Андрэй. Цікава, што ў ім паміналіся нават каталікі, дзеці Івана Іванавіча, троцкага канюшага, - Андрэй і Астафей. З іх дакладна можна ідэнтыфікаваць наступных: манашка Фекла – дачка Г. Ходкавіча Зафея, якая прыняла пострыг, Лука – сын Г. Ходкавіча Лукаш, Андрэй – сын Лукаша, Павел і Марына – сын Павел і яго жонка, Грыгорый – сын Г. Ходкавіча, Іаан, троці канюшы, і Пелагея – Іван і яго жонка Філія. Зыходзячы з парадку падачы імёнаў верагодна Цімафей, Марына, Фядора, Руфа былі дзецьмі Грынькі, а Ермалай – унукам, можа быць сынам Паўла ці Андрэя”* [8, с. 137].

Тут маем рэдкі выпадак, у якім сваяцтва ўказана. У канюшага троцкага Івана Валовіча дакладна вядома адна жонка, у крыніцах яна згадваецца як Філея. Пелагія, пэўна, яе царкоўнае імя. Вядома, што Філея памерла ў 1570–1571. Гэтая акалічнасць дазволіла прыблізна датаваць запіс, зразумець, хто мог быць хадайнікам для спаміну, і амаль расшыфраваць змест. Такім чынам, мяркуем. Цімафей – старэйшы брат Фёдара (Ходкі), Фёдар – бацька Грынькі (Грыгорыя) Ходкавіча. Фёкла – жонка Фёдара. Марына-Руфа – 1-я жонка Грынькі Ходкавіча (пакуль была невядома). Адпаведна другая Марына – гэта Мялешкаўна (павінна была быць запісана перад Паўлам), 1-я жонка Івана Іванавіча Валовіча, маршалка гаспадарскага (сын Івана і Філеі), і далей дзеці апошніх. Тут трэба дадаць, што Іван Іванавіч (яго ў запісе чамусьці няма, верагодна, забыліся ці прапусцілі) меў дзвюх жонак, першай была Мялешкаўна, другой – Ганна Капцёўна. Адпаведна лічыцца, што з першай жонкі быў сын Яраш ці Геранім, а астатнія - з Капцёўны. Чарговасці ў запісе дзяцей не назіраецца. Называем іх з дадатковымі звесткамі. Павел, староста гродзенскі (†1630), Ермалай – гэта Яраш ці Геранім, пісар ВКЛ, староста жамоіцкі (†1643), біскуп Андрэй – гэта Еўстахі, біскуп віленскі (†1630), Андрэй, харужы земскі ВКЛ (†1614). Паколькі з усіх сыноў Івана Іванавіча пазней усіх памёр Яраш (адзіны сын Івана Іванавіча і Мялешкаўны), то, мяркуем, што запіс быў зроблены Ярашам перад смерцю ці яго ўпаўнаважанымі ўжо пасля.

Другі запіс падобны. Гэта Жыровіцкі памяннік (копія пачатку XVIII ст.), у якім ёсць наступны тэкст: *“Род пана Воловича, старосты Куявского. Помяни господи Григория, Марину, Луку, Порфирия, Игнатия, Романа”* [3, с. 135]. Вядомы два Грыгорыя Валовічы: Грыгоры Грынькавіч, кашталян навагрудскі, і Грыгоры Багданавіч, ваявода смаленскі. Відавочна, што тут запісаны род Грыгорыя Багданавіча Валовіча, ваяводы смаленскага. Бо, 1) “староста куяўскі” – гэта перакручанае “староста каняўскі”, ім быў Грыгоры Багданавіч, 2) запісаны апошнім Раман адназначна ідэнтыфікуецца як Раман, сын Грыгорыя Багданавіча, Валовіч, староста рагачоўскі, ён памёр пасля 1620. Лічыцца, што ў Грыгорыя былі дзве жонкі: 1-я – пакуль невядома, 2-я – Кацярына Юрлаўна. Мяркуем, што за Грыгорыем запісана яго першая жонка і дзеці ад яе, г.зн. Раман дакладна быў сынам ад першай жонкі. Лукаш, Парфіры і Ігнат, верагодна, браты Рамана, якія памерлі раней. Па нашых доследах, раней Рамана

памерлі Грыгоры (зг. 1564), Ян (†1571), Юзаф (†1583) і Мікалай (†1592). З іх першыя тры, мяркуем, і згаданы ў памянніку з царкоўнымі праваслаўнымі імёнамі. Мікалай, хутчэй за ўсё, быў сынам Грыгорыя ад Юрлаўны. Ёсць, канешне, варыянт, што гэтых дзяцей мы навогул не ведаем, але ўсё адно яны павінны быць братамі Рамана. Запіс маглі зрабіць: сам Раман перад смерцю, яго 2-я жонка Галена Сапяжанка, брат Пётр (†1624) і г.д.

Якія ж высновы можна падвесці пра памяннікі (сінодзікі). Звесткі ў іх дастаткова дакладныя, лепш сказаць, верагодныя, але паколькі сваяцтва звычайна не пазначана, таму яго трэба разгадаць і пацвердзіць іншымі незалежнымі крыніцамі. Выкарыстанне звестак з памянніка карысна больш пасля рэканструкцыі радавода на падставе іншых крыніц. Пачынаць лепш з ідэнтыфікацыі асобы, якая магла зрабіць запіс, і ўстанаўлення прыблізнай даты запіса. Гэтай асобай мог быць сам чалавек, які зрабіў уклад перад смерцю, яго жонка, дзеці, родзічы ці іншыя упаўнаважаныя асобы (духоўнік і г.д.). Адпаведна дата запіса не можа быць раней, чым год смерці апошняга (пазнейшага) з зафіксаваных у запісе.

Трэба памятаць, што ў памянніку можа быць прадстаўлена непоўная генеалагічная лінія (часта толькі па прамой лініі). Некаторыя асобы маглі быць не родзічамі ці сваякамі, а, прыкладам, духоўнікамі, слугамі і г.д. Асобныя імёны па радаводу маглі быць перастаўлены (знаходзіцца не на сваім месцы) ці прапушчаны, як бачылі на прыкладзе памянніка Івана Іванавіча Валовіча. Магчыма, сам укладальнік назваў лінію ў такім парадку, гэта ж тычыцца і яе паўнаты. Магчыма, нешта згубілі ці перайначылі пры перапісванні тэкста (складанні копіі). Назіраецца розніца паміж свецкімі і царкоўнымі імёнамі (Філея=Пелагея). Варыяцыі імён сустракаюцца і пры змене веравызнання, напрыклад, з праваслаўнага на каталіцкае, што ў ВКЛ было даволі распаўсюджана.

1. Субботник или поминник С. монастыря // Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной России. Вильна, 1870, т. IX. – С. 454–459.
2. Голубев, С.Т. Древний помянник Киево-Печерской лавры (конца XV и начала XVI ст.) / С.Т.Голубев // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. 1892. Кн. 6. – Отд. III.
3. Гильтебрандт, П. Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки / П. Гильтебрандт. Вильна, 1871. Вып. 1. – С. 51–54.
4. Варонін, В. Друцкія князі XIV стагоддзя / В. Варонін // Беларускі гістарычны агляд. Т. 9. Сш. 1-2 (16–17). – Менск, 2002. – С. 3–30.
5. Кузьмин, А.В. Опыт комментария к актам Полоцкой земли второй половины XIII – начала XV в. / А.В. Кузьмин // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – Москва, 2007. – № 2 (28). – С. 50–68.
6. Скепьян, А. Родовая и историческая память в роду князей Омельковичей-Слуцких / А. Скепьян // Генеалогія. Зб. навуковых прац. Вип.1. – К.: Простір, 2013. – С. 239–254.
7. Рыбчонак, С. Граф Канстанцін Ажароўскі (1823–1893), знаўца генеалогіі ВКЛ, у святле архіўных фактаў / С.Рыбчонак // Беларусь, Расія, Украіна: дыялог народаў і культур / скл.: Д.У. Караў, В.В. Масценка. (Серыя “Гістарыяграфічныя даследаванні”). – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – С. 78–87.
8. Сліж, Н. Гісторыя роду Валовічаў на Гарадзеншчыне ў XV–XVII стст. / Н. Сліж // Гарадзенскі палімпсест 2012. Людзі даўняй Гародні. XV–XX стст. / пад. рэд. А.Ф. Смаленчука, Н.У. Сліж. – Гродна, 2013. – С. 133–186.